

ҲОЗИРГИ ЗАМОН ТИЛШУНОСЛИГИДА КОНЦЕПТНИНГ ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИК ТАДҚИҚИ

Мирзаева Наргизой Санжаровна

Андижон иқтисодиёт ва қурилиш институти Иқтисод ва қурилиш факултети

Ижтимоий-иқтисодий фанлар кафедраси катта ўқитувчиси

Аннотация. Ушбу мақолада ҳозирги замон тилшунослигида концептнинг лингвокультурологик тадқиқи ҳақида ёзилган.

Калит сўзлар: концепт, тилшунослик, маданият, тил

И.В.Палашевскаянинг таъкидлашича, концептлар инсоннинг ақлий дунёсидаги маданиятнинг асосий бирликлари, шу жумладан, дунёдаги нарсаларнинг ҳақиқий ёки мумкин бўлган ҳолати (яъни, инсоннинг ҳақиқат объектлари ҳақида нимани ўйлаши, билиши, тахмин қилиши, тасаввур қилиши) ҳақидаги маълумотдир. Концептлар дунё концептуал тасвирнинг элементлари сифатида дунёни ва кундалик ҳаётни идрок этишдан тортиб, тушунчаларда акс эттирилган илмий талқингача оламнинг бутун парадигмасини бирлаштиради. Шу сабабли, концепт субъектив маъноларни ва умумий қабул қилинган анъанавий маъноларни ўз ичига олган семантик шаклланишдир, яъни, когнитив объект ёки ҳодисанинг барча потенциал семантик мазмунидир¹.

Р.М.Фрумкиннинг фикрича, “концепт” атамасидан фойдаланиш семантиканинг предмет соҳасини ва унинг бошқа фанлар билан ўзаро таъсир доирасини кенгайтириш билан боғлиқ. “Биз ушбу кенгайтириш ортидаги йўналишларнинг ўзгаришини маънони мавҳум моҳият сифатида талқин қилишни, биринчи навбатда ақлий моҳият сифатидаги концептни ўрганишгача бўлган жараёни янада муҳимроқ деб ҳисоблаймиз.”².

Концептуал таҳлил билан шуғулланаётганлигини аниқ таъкидлаган турли муаллифларнинг асарларини ўрганиш шуни кўрсатадики, концептуал таҳлил ҳеч қандай ҳолатда концептларни тушунтиришнинг маълум бир усули (услуги, техникаси) эмас. Тегишли ишлар нисбатан умумий мақсад билан бирлаштирилган, унга эришиш йўлларига келсак, улар умуман бошқача бўлиб чиқади, десак тўғрироқ бўлади. Шунини таъкидлаш керакки, сезиларли фарқлар нафақат тадқиқот усуллари арсеналида (яъни, таҳлил деб ҳисобланадиган

¹ Палашевская И. В. Концепт «закон» в английской и русской лингвокультурах: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – Волгоград, 2001. –С.4.

²Фрумкина, Р.М. Концепт, категория, прототип // Лингвистическая и экстралингвистическая семантика: сборник обзоров. –М: РАН, 1992. –С. 30-32.

нарсада), балки биринчи навбатда маълум ишларда натижа деб ҳисобланадиган нарсада мавжуддир³.

Когнитив тилшуносликка ўзининг муносабатини билдирар экан, рус тадқиқотчиси Л.В.Правикова шундай деб ёзади: “Агар когнитив тилшуносликка, унинг пайдо бўлиши (тафаккур, инъикос фаолияти ва когнициянинг ўрганилиши, тадқиқ қилиниши)га нима туртки бўлгани эмас, балки тил сатҳлари тизимида унинг тадқиқот предметининг ўрни нуқтаи назаридан олиб қаралса, тилшуносликнинг бу йўналиши тилнинг мазмуний параметрларини тадқиқ қилиш билан шуғулланади. Бу эса когнитив семантика, мантикий семантика, фрейм семантикаси каби йўналишлар бўлиб, улар ўз навбатида категориялар ва категориялаштириш, концептлар ва концептуаллаштириш, метафоралар ва метафоралаштириш, референция ва идрокий тилдаги нутқ фаолиятининг информацион аспектларини ўрганиш, мушоҳада қилиш демакдир”⁴.

Олима бу ҳақидаги ўз фикрига янада аниқлик киритиб, рус когнитив тилшунослигини чет элдаги бошқа турдош йўналишлардан қуйидагича фарқлайди: “Рус тилшунослигида когнитив тилшунослик ўзининг аниқ ривожланиш йўналишига эга. Агар чет эл тилшунослигида когнитив йўналиш турлича одатий семантикаларни ўрганиш билан боғлиқ ҳолда пайдо бўлган бўлса, рус тилшунослигида когнитив ғоялар, бизнинг фикримизга кўра, номинация (аташ, номлаш) соҳасидаги изланишлар билан боғлиқ ҳолда ўртага ташланган эди. Бу назарияда тилдаги шакл ва мазмун ўртасидаги ўзаро боғлиқлик семасиологик ва ономасиологик сатҳларда олиб талқин қилинган эди”²⁰.

Г.Г.Слишкин концепт на маданий, на лингвистики соҳага, на иккаласига бир вақтнинг ўзида тегишли эмаслигини таъкидлайди. Тушунча ақлий бирлик, онгнинг элементиدير. Айнан инсон онги маданият ва тил ўртасида воситачи ролини ўйнайди. Тил ва маданият ўртасидаги муносабатларни ўрганиш ушбу боғловчи элементсиз тўлиқ бўлмайди. Маданият ҳақидаги маълумотлар онгга киради, унда филтрланади, қайта ишланади, тизимлаштирилади. Онг маълум коммуникатив мақсадларни амалга ошириш учун маълум бир коммуникатив вазиятда ушбу маълумотдан фойдаланадиган лингвистик воситаларни танлаш учун жавобгардир. Концепт - бу маданият, онг ва тил соҳасидаги илмий

³ Ўша манба

⁴ Правикова, Л.В. Когнитивная и когнитивная лингвистика [Текст] / Л. В. Правикова // Вестник Пятигорского государственного ун-та. - 1999. - Вып. 2. -С. 37-38. ²⁰ Правикова, Л.В. Когнитивная и когнитивная лингвистика [Текст] / Л. В. Правикова // Вестник Пятигорского государственного ун-та. - 1999. - Вып. 2. -С. 39-40.

тадқиқотларни бир-бирига боғлаш учун мўлжалланган бирлик, у онга тегишли, маданият билан белгиланади ва тилда аниқланади⁵.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Палашевская И. В. Концепт «закон» в английской и русской лингвокультурах: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – Волгоград, 2001. –С.4.
2. Фрумкина, Р.М. Концепт, категория, прототип // Лингвистическая и экстралингвистическая семантика: сборник обзоров. –М: РАН, 1992. –С. 30-32.
3. Правикова, Л.В. Когнитивная и когитативная лингвистика [Текст] / Л. В. Правикова // Вестник Пятигорского государственного ун-та. - 1999. - Вып. 2. -С. 37-38.
4. Правикова, Л.В. Когнитивная и когитативная лингвистика [Текст] / Л. В. Правикова // Вестник Пятигорского государственного ун-та. - 1999. - Вып. 2. –С. 39-40.
5. Слышкин, Г.Г. От текста к символу: лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе / Г.Г. Слышкин. –М.: Academia, 2000. - С. 9.

⁵ Слышкин, Г.Г. От текста к символу: лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе / Г.Г. Слышкин. –М.: Academia, 2000. - С. 9.